

ABBAS SƏHHƏT ROMANTİK ŞAİR İDİ

Fəridə Mürşüd qızı Mikayılova
ADPU Ağcəbədi filialı

Xülasə

Məqalədə qeyd edilir ki, XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan ədəbiyyatında qüvvətli bir canlanma və intibah baş vermiş, bədii yaradıcılıqda tərəqqi prosesi başlamışdır. Yeni əsrin əvvəllərində yazıb-yaradan klassiklər sırasına şairlərdən biri də Abbas Səhhət daxil idi. Məqalədə Abbas Səhhətin romantik poeziyasının ideya bədii məzmunu geniş şəkildə şərh edilir.

Açar sözlər: romantizm, Leytmotiv, keşməkeşli, realizm, milli oyanış, istiqlalıyyət.

Summary

The article mentions that at the beginning of the 20th century, a strong revival and renaissance took place in Azerbaijani literature, and the process of progress in artistic creativity began. One of the poets, Abbas Sahhat, was among the classics who wrote and created at the beginning of the new century. In the article, the idea and artistic content of Abbas Sahhat's romantic poetry is widely interpreted.

Key words: romanticism, leitmotif, turbulent, realism, national awakening, independence.

İctimai-siyasi hadisələrlə zəngin olan XX əsrin əvvəlləri Azərbaycan ədəbiyyatında yeni, qüvvətli

bir canlanmaya və intibaha səbəb olmuşdu. Mədəniyyətin başqa səhələri kimi, bədii fikirdə də mürəkkəb və ziddiyyətli, lakin tarixən zəruri və qanunauyğun bir tərəqqi prosesi başlamışdı. Azərbaycan realizmi yeni bir mərhələyə yüksəldi. Hadi, Cavad, Şaiq isə milli ədəbiyyatımızda romantik cərəyanın nümayəndələri kimi tanındılar.

Abbas Səhhətin Şamaxı və İrandakı təhsili, Şərqi səyahətləri şairə çox şeylər öyrətmişdi. İranda o, Avropa təhsilli müəllimlərinin ədəbiyyatşünaslığa dair mühazirələrini dinləmişdi. Fransız dilini mükəmməl bildiyinə görə Qərb mədəniyyəti ilə dərindən tanış olmuşdu. Ancaq Şamaxının və İranın mühafizəkar mühiti, təhsilinin sxolastik məzmunu da bu dövrdə ona təsir göstərirdi. Çarizmin “mərhəməti”nə etiqad onun dünyagörüşünün hələ məhdud cəhdləri kimi davam edir və ilk illərin yaradıcılıq məhsullarının ideya bədii cəhətdən müasirləşməsinə maneə olurdu. Sonralar yaradıcılığının bütün dövrünün A. Səhhət “pərişan yuxu” – deyə kədərlə yad etmişdi. [1.səh.5]

XX əsrin əvvəllərində Azərbaycandakı milli oyanış, istiqlalçılıq mübarizəsinin başlanması ədəbiyyatımızın və mədəniyyətimizin ümumi inkişafına oyadıcı, istiqamətləndirici təsir göstərdiyi kimi, A. Səhhətin də yaradıcılıq imkanlarının genişlənməsi üçün şərait yaradır. İlk uğursuzluqdan sonrakı axtarışlar öz bəhrəsini verməyə başlayır. Şair “Təzə şeir necə olmalıdır?” məqaləsini çap etdirərək öz ədəbi mövqeyini şərh edir, “yeni şəkildə” yazdığı şeirləri nəzəri cəhətdən əsaslandırmağa çalışır.

O, yaradıcılığa başladığı ilk gündən əzilənlərin, istismar olunanların xeyrixahı, tərəfdarı, müdafiəçisi kimi çıxış etmişdir. Xalq mənafeyini üstün tutmaq onun romantik poeziyasının leytmotividir. A.Səhhət şeirləriniz birində rəzilliyi nifrətlə damğalayır!

Yox kimsəki, biçarələrin dadına çatsın,
Ərbabi-ginanın başı, yarab yerə batsın!
Hərçənd yığılmışdı,yarım milyon ianə
Vəl etdi,onu bir neçə əyani-zəmanə. [1.səh.7]

Onun incə, həssas, romantik, şairanə ruhu, zərif təbiəti, qabaqcıl ideallarla qidalanan təfəkkürü, böyük şairlik istedadı bu yüksəliş üçün möhkəm bir bünövrə idi. Bu mənəvi bünövrə imkan verirdi ki, şair öz ilhamını ancaq və ancaq şeir ilahəsi ilə qovuşdursun, ancaq ona həsr etsin, bir çox peşəkar şairlər kimi... Ancaq gördükləri onun istədiyi kimi deyildi, ümumi mənzərə ürək sıxırdı. Məhz bu vəziyyət həqiqi vətəndaş qarşısında müxtəlif vəziyyətlər qoyurdu. A.Səhhət də bir vətəndaş kimi bu vəzifələri dərk edənlərdən biri oldu; xalq yolunda, tərəqqi yolunda çoxcəhətli fəaliyyətə başladı. Azadlıq mövzusu A.Səhhətin romantik poeziyasında ülvə bir hiss kimi tərənnüm olunurdu, onun aparıcı ideya xətlərindən biri idi.

A hürriyyət! A münfərim əməlim!
İştə sənə sənə səadətə bəşərin!

Abbas Səhhət azadlığı təkcə öz xalqı üçün yox, bütün xalqlar üçün, bütün insanlar üçün tələb edirdi.

Onun fikrincə, insan yaşadığı cəmiyyətdə hər cür qeyddən, təzyiqdən məhrumiyyətdən azad olmalıdır. Cəmiyyət bərabərlik əsasında qurulmalıdır, orada “bütün insanlar məsud yaşamalardır”. Ancaq azad cəmiyyət özü azad insan problemini həll edə bilər.

Azadlıq mövzusu A. Səhhətin obrazlar sistemində, ayrı-ayrı sözlərin, ifadələrin rəmzi, məcazi mənalarını da təyin edirdi. Romantik şairin tez-tez işlətdiyi bir çox sözlər— dəniz, dəniz, ümman, şimşək, vulkan, fırtına, işıq, şölə və s. azadlıq mövzusunun bu və ya digər mənasını, hissəsini ifadə etmək üçün istifadə olunurdu. Hətta şairin dilsiz göylərə, uzaq ulduzlara, sehirli mələklərə, xəyali cənnətlərə müraciəti də azadlıq mövzusu ilə əlaqədar idi ki, onun romantik xəyalını gələcəklə, yaranacaq yeni bir dünya ilə bağlayan məfhumlar idi.

A. Səhhətin romantik qəhrəmanının azadlıq yolunda aramsız mübarizəsi heç bir nəticə vermirdi. Onun arzuları, xəyalları ictimai ədalətsizliyə əsaslanan quruluşla, irticanın sərt dalğaları ilə qarşılaşdıqca zəifləyir, gücdən düşür, azadlıq düşüncələrini pərişanlıq və ümitsizlik əvəz edirdi.

Romantik qəhrəman dövrün özünə qarşı çıxır, onu rədd edirdi. Lakin inkarın, rədd etmənin aydın yollarını görməyən, gələcəyi duman içində xəyalına gətirən bu qəhrəmanın təbiətində bir pərişanlıq,

küskünlük də özünü göstərirdi.

Romantik qəhrəman dövrün ictimai ziddiyyətlərini özü üçün aydınlaşdırma bilmədiyinə görə öz əməllərini də həyatla, xalqla kifayət qədər əlaqələndirə bilmir!

Söyləməkdən mən acizəm,
Dinləməkdən xəlaq

Realistlərdə olduğu kimi, XX əsrin romantiklərində də kədər oyadıcı intibaha çağıran, köhnəliyi, pisliyə, rəzalətə, hər cür qəbahətə nifrət oyadan bir kədər idi. Bə kədər ümitsizliyə aparıb çıxarmırdı. Həyatın, cəmiyyətin özü ilə əlaqədar olduğu üçün irticanın, mühafizəkarlığın, təqiblərin içində belə ümidlə gələcək arzuları ilə qovuşurdu. Səhhətin kədərinin də ideya-estetik mahiyyəti belə idi.

Azərbaycan romantikləri üçün səciyyəvi olan bu xüsusiyyəti “Yuxu” şeirində də görürük. Şairin qəhrəmanı müstərif və pərişan halda zülmət içərisində tənha qalmışdır. Zindan kimi, qəbir kimi qaranlıq bir zülmət içərisində. Aləm ölüm uyqusuna batmış, hər tərəfi qara buludlar çulğalamışdır. İşıqdan, səssəmirdən əsər-əlamət belə yoxdur. Ətrafı ölüm sükutu bürümüşdür. Bir anda qan yağıdaran buludlar oynasır, aləmi titrədən bir fırtına qopur, ildırımlar gurlayır, şimşək çaxır, odlar parlayır. Qarşıda yeni bir dünya canlanır, bura dörd yanı al-əlvən çiçəklərə qərq olmuş, rəna bir çiçəklikdən ibarətdir. Bənövşələr, yasəmənələr, yaşıl sünbüllər ətrafa ətir saçır: fəvvarələr ucalır, bulaqlar axır, yollar isə parlaq sədəfə bürünmüşdür. Bir sözlə, gözə görünməyən “cənnətdir” ki, şairin məst olmuş qəhrəmanı heyran-heyran bu yerlərə tamaşa edir. Bu zaman ona lütf və nəvazişlə bir pəri yaxınlaşır, yer-göy nura bürünür, ona bir “Sayəban”(kölgəlik) göstərib deyir: “Otur, bu yer sənindir.” Lakin bu görüş uzun çəkmir, pəri qeyb olur. Zülmətli bulud bu əfsanəvi dünyanı alt-üst edir, şirin yuxuya dalmış qəhrəman dəhşət içində oyanır. İşıqlanan dan yeri onun gözlərində yeni ümid çırağı yandırır;

Durdum, gördüm işqlanırdan yeri,
De, xeyir olsun bu uyğunun təbiri!

Ümid, gələcək arzusu, romantik qəhrəmanın xəyalında yeni bir aləmin yaranması ilə nəticələnir.

A.Səhhətin romantik xəyalı belə dünya ilə məşğul idi. Səhhət xəyalının məzmunu, ideyası belə idi, və onun romantizminin məfkurə istiqamətini, səviyyəsini bu cür müəyyən edirdi.

Başqa romantiklərə nisbətən “ideal aləmə” meyl, onda aramsız axtarışlar aparmaq həvəsi Səhhətdə zəifdir, əksinə, onun şair düşüncəsi real aləmlə daha çox məşğuldur, bu aləmi müşahidə etməyə, dərk etməyə çağırışda güclüdür. Səhhətin şairin “məni” xəyal aləminin, ümid və niyyətlərin, ideal tədqiqilə Hadi qədər, Cavid qədər məşğul olmur. O, real aləmin özünü təşrih etməyə, onu əhatə edən aləmə nüfuz etməyə çalışır. Səhhət romantizmindəki bu keyfiyyət onun real gərəckliyə, müasir cəmiyyət hadisələrinə daha yaxından bağlanması üçün şərait yaradırdı, realizm yaradıcılıq metoduna yaxınlaşması və nəhayət Sabirə satiralar yazması üçün ideya bəddi zəmin hazırlayırdı.

Başqa Azərbaycan romantikləri kimi Abbas Səhhət də imperialist dövlətlər arasında baş verən I Dünya müharibəsinə həyacan və qəzəblə qarşılamışdı. Müharibə onun həyata baxışı ilə, humanizmi ilə, insanlar arasında görmək istədiyi mehr-məhəbbət arzuları ilə ziddiyyət təşkil edirdi. Odu ki, müharibənin törətdiyi fəlakətlərə o heç cür soyuqqanlı qala bilmirdi. Bu münasibət M. Hadidə, H. Cavidə olduğu qədər üsyankar şəkildə qabarmasa da, humanizm ideyasının mühüm çalarlarını eyni dərinliklə əhatə etməsə də, öz etiraz pafosu, sülhə, insanlığa çağırış ruhu ilə XX əsr romantizmanı səciyyəvi xüsusiyyətlərini özündə cəmləşdirirdi. Azərbaycan realistləri bu keşməkeşli illərdə bir növ kənərə çəkilmişdilər, hadisələrin necə qurtaracağını izləyirdilər. Romantiklər isə yaradıcılıq fəallığını zəiflətmədən çalışır, müharibənin dəhşətlərini, onun göstərdiyi mənəvi, maddi ziyanları təsvir edən əsərlər yazır, üsyan qoparır, bəzən hətta çılgınlıq edir, etirazlarını, fəryadlarını elan etməyə tələsir, buna xüsusi səy göstərirdilər.

Müharibə illəri Səhhət yaradıcılığında məhsuldar dövr olmuşdur. Şair, “Şeir pərisi və Şəhərli” poemasından başqa bu illərdə müəllif “Bədbəxt ailə”, “Qaragünlü Həlimə” hekayələrini, “Təxliyə yaxud qaçqın”, “Şərarə” şeirlərini yazır, müharibənin törətdiyi dəhşətləri təsvir edən publisistik yazılarını nəşr etdirir.

Bir tərəfdən məhəbbət və qardaşlıq, digər tərəfdən mübarizəyə çağırış, bir tərəfdən sülh, asayiş arzusu, digər tərəfdən qüvvət və zora inam—bu iki dünya görüşü, iki fəlsəfə Səhhət romantizmində qarşı-qarşıya dayanır, onun lirik qəhrəmanının həyata baxışındakı ayrı-ayrı qütbləri təşkil edir. O, Azərbaycan romantikləri üçün səciyyəvi olan bir nəticəyə gəlir; qüvvəti, gücü olan qalib gələcək əksinə, kim zəiflədirsə, mübarizədə acizdirsə, pamal olacaq, ayaqlarda sürünəcək, məhv olacaq. Bir romantik kimi şair hansı mövzuya müraciət edir etsin, ona mütləq öz münasibətini bildirir.

A. Səhhət yaradıcılığında satira mövzusu mühüm yer tutur. O, otuzdan yuxarı satiranın müəllifidir. Satiralar həm də, Səhhətin dünyagörüşünü, ayrı-ayrı cəmiyyət hadisələrinə, dostu Sabir yaradıcılığına, münasibətinin aydınlaşmasına, dəqiqləşməsinə kömək göstərmişdir. Satiralar bir daha göstərir ki, dövrün mürəkkəb, ziddiyyətli toqquşmaları və mübarizələri şəraitində şairin məzlumların, əzilənlərin, məhkumların mənafeyini müdafiə etmiş, məsləksiz, riyakar ziyalılara, xalqı satanlara düşmənlə münasibət bəsləmişdir. İmperializmin, zorakılığın, milli təzyiqin tənqidində Sabirlə ayaqlaşmağa çalışmışdır.

Səhhət romantikasının daha üstün bir cəhətə gələcəyə etimad və cəmiyyətdə hökm sürən fəlakətlərin silinəcəyinə dərin ümid bəsləməkdədir. Bu ümid bəzən şairi bədbinlikdən, düşkünlükdən çəkindirərək onu ruhlandırır, qüvvət verir, onu passivlikdən “qəzavü-qədir”ə boyun əyməkdən uzaqlaşdırır;

“Bəxt”- “qismət” kimi əlfazi unut,
Səy elə bazuyi-iqbalını tut.
Nəşəyə istər isən zor ilə apar,
Mərkəzindən yeri lazımsa qopar. [2, səh. 484-485]

Abbas Səhhət öz səmt və əqidə dostu böyük Sabirin sənət dünyasından ilhamlanaraq XX əsrin əvvəllərində Azərbaycanda yaranan qabaqcıl ideyalı ədəbiyyatın görkəmli nümayəndələrindən biri olmuşdur.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat:

1. Abbas Səhhət. Seçilmiş əsərləri. Bakı: 2005.
2. Mir Cəlil, Fəridun Hüseynov. XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı. Bakı: 2019.